

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ А. С. МАКАРЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ, ПРАВА ТА
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

**УКРАЇНА І СВІТ В УМОВАХ ВОЄННИХ
ВИКЛИКІВ**

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

Суми – 2023

УДК 355.48(477+100)''19/20(02)
У45

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка
(Протокол № 8 від 27 лютого 2023 р.)*

Рецензенти:

І.Я. Тодоров – доктор історичних наук, професор, професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій Ужгородського національного університету.

К.М. Ячменіхін – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії Інституту історії, етнології та правознавства імені О.М. Лазаревського Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

С.С. Падалка – доктор історичних наук, професор, в.о. звідувача сектору ноїтньої історії та політики Інституту історії України НАН України

Ініціатор творчої ідеї: к.і.н., доц. **Ю.В. Подрез**

Керівник авторського колективу: к.і.н., доц. **Ю.В. Подрез**

Відповідальні за випуск: к.і.н. **В.В. Михтуненко**

У45 Україна і світ в умовах воєнних викликів: колективна монографія./за заг. ред. к.і.н., доц. Подрез Ю.В. – Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2023. – 186 с.

ISBN 978-966-698-324-7

У колективній монографії представлено результати дослідження теоретичних засад міжнародних відносин в сучасних трансформаційних умовах; визначено передумови та причини військових викликів, які стоять перед Україною і світом на сучасному етапі; узагальнено інституційні та організаційні перспективи розвитку міжнародних відносин в умовах сучасних викликів.

Рекомендується для науковців, аспірантів і викладачів закладів вищої освіти, здобувачів історичних спеціальностей, а також практиків та державних службовців.

УДК 355.48(477+100)''19/20(02)

ISBN 978-966-698-324-7

© Колектив авторів, 2023

© СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2023

ЗМІСТ

Горобець І. В. НІМЕЦЬКИЙ БУНДЕСВЕР ЗА УМОВ ПЕРМАНЕНТНОГО РЕФОРМУВАННЯ	4
Олійник О. М. ПІДНЕСЕННЯ СТАТУСУ СІ ЦЗІНЬПНА У КЕРІВНИЦТВІ КИТАЮ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ВПРОВАДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ ПЕКІНУ	16
Киридон А. М., Троян С. С. ЗАХІД І РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: АСПЕКТ ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДОПОМОГИ	31
Крупеня І. М. СУЧАСНІ МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В АЗІАТСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКОМУ РЕГІОНІ ТА УКРАЇНСЬКО-АЗІАТСЬКА СПІВПРАЦЯ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	45
Мартинов А. Ю. ІДЕОЛОГІЇ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ ТА АВТОРИТАРИЗМУ У МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНОМУ ПРОТИСТОЯННІ.....	69
Поспєлов А. С. НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ ТА ПАРАЛЕЛЬНІ ДЕРЖАВИ ЯК ОСОБЛИВІ ФОРМИ ДЕРЖАВНИХ УТВОРЕНЬ І ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ НА ТЕРЕНАХ АЗІЇ Й АФРИКИ 1945-2009 рр.	87
Мальшина К. В. СЛОВЕНЦІ ПРО УКРАЇНЦІВ У ПОЛІТИЧНОМУ ДРУЦІ 1916-1918 рр.	116
Маленко Л. М. ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО У ВНУТРІШНЬО- ТА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ПЛАНАХ РОСІЙСЬКИХ САНОВНИКІВ (ОСТАННЯ ЧВЕРТЬ ХVІІІ–ПОЧАТОК ХІХ СТОЛІТТЯ).....	126
Оліцький В. О. РПЦ У ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ПЛАНАХ СРСР ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 1940-Х РОКІВ.....	147
Толстов С. В. ПОЛІТИЧНІ ТА БЕЗПЕКОВІ ВИКЛИКИ БАГАТОПОЛЯРНОСТІ.....	160

12. Каиль М. «Православный фактор» в советской дипломатии: международные коммуникации Московского патриархата середины 1940-х гг. Государство, религия, церковь в России и за рубежом. 2017. № 1. С. 19-40.
13. Лука, архиепископ Тамбовский и Мичуринский. Возмездие свершилось. Журнал Московской патриархии. 1946. № 1. С. 28–29.
14. Майнер С. Сталинская священная война. Религия, национализм и союзническая политика. 1941–1945. / [пер. с англ. В. Артемова]. М.: РОССПЭН, 2010. 445 с.
15. Николай, митрополит. Значение Поместного Собора Русской Православной Церкви. Журнал Московской патриархии. 1945. № 2. С. 30.
16. Обращение Поместного собора Русской Православной Церкви к христианам всего мира. Журнал Московской патриархии. 1945. № 2. С. 15–16.
17. Оліцький В. Протистояння Московська патріархія – Ватикан у середині 1940-х років. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Міжнародні відносини: історія, теорія, практика» (Суми, 30 червня 2021 р.). Суми: ФОП Цьома С.П., 2021. С. 42–45.
18. Пивоваров Н. Кого приглашали в СССР и кого отправляли за границу по религиозной линии (1943–1985 гг.). Государство, религия, церковь в России и за рубежом. 2017. № 1. С. 185–215.
19. Православная церковь в Восточной Европе. XX век / под. ред. К. Шайо [пер. с франц.]. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2010. 440 с.
20. Ружицкий К. Русская Православная Церковь в ее борьбе за святое православие. Журнал Московской патриархии. 1946. № 4. С. 15–21.
21. Русская Православная Церковь в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. Сборник документов / сост. Васильева О.Ю., Кудрявцев И.И., Лыкова Л.А. М., 2009. 765 с.
22. Тригуб О.П. Руська Православна Церква у міжнародних відносинах: навчальний посібник. Миколаїв: Іліон, 2014. 244 с.
23. Чумачекно Т. «Союз церквей социалистического лагеря»: Совет по делам РПЦ и эволюция взаимоотношений Московской патриархии с православными церквями стран «народной демократии» в 1948–1953 гг. Вестник РУДН. Серия история России. 2008. № 1. С. 67–81.
24. Шкаровский М.В. Русская Православная Церковь при Сталине и Хрущеве. (Государственно-церковные отношения в СССР в 1939–1964 годах). М., 1999. 399 с.
25. Шкаровский М. Сталинская религиозная политика и Русская Православная Церковь в 1943–1953 годах. Acta Slavica Laponica. 2009. Tomus 27. P. 1–21.

Толстов Сергій Валеріанович

к.і.н., доцент,

завідувач відділу трансатлантичних досліджень

Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

ПОЛІТИЧНІ ТА БЕЗПЕКОВІ ВИКЛИКИ БАГАТОПОЛЯРНOSTІ

Проблематика еволюційних змін у міжнародній системі посідає важливе місце в теорії міжнародних відносин. В рамках системного моделювання тип міжнародної системи визначається її структурою, яка в свою чергу, залежить від розстановки сил між основними політичними акторами. Характер зв'язків і відносин між провідними центрами сили

визначає загальні типи, правила і норми міжнародного поведінки, які мають суттєві відмінності в усіх відомих типах міжнародних систем – багатополлярній, біполлярній та однополлярній.

Мета дослідження полягає в оцінці тенденцій і перспектив змін у сучасній міжнародній системі напередодні та після початку російсько-української війни. Звернення до ситуаційного аналізу стану міжнародної системи дозволяє виявити сильні та слабкі сторони основних гравців й надає змогу окреслити форми їх позиціонування на тлі зростаючої децентралізації й скорочення можливостей провідних держав та їх угруповань шукати й застосувати нові форми глобального управління.

З історичного досвіду відомі два основних типи міжнародного порядку – гегемонія і баланс сил, які визначають модальність міжнародних систем. В політичній практиці міжнародних відносин вони можуть мати конкретні специфічні прояви в рамках багатополлярної, біполлярної та однополлярної моделей міжнародної системи. При цьому зазначені типи міжнародного порядку як системної організації міжнародних відносин можуть співіснувати на різних рівнях міжнародної системи. Інакше кажучи, глобальна багатополлярність не виключає можливості виникнення балансу сил на регіональному рівні або ж регіонального домінування окремих держав у прилеглий до них периферії. В історичному контексті відносно частіше спостерігалось співіснування мінливого й подекуди умовного балансу сил на глобальному рівні з гегемонічними порядками на регіональних рівнях, що, однак, не виключало можливості виникнення протилежних конфігурацій. В цьому контексті принцип гегемонізму передбачає існування домінуючої держави або коаліції держав. Натомість в умовах балансу сил спостерігається відносно пропорційний розподіл сил і ресурсів між конкуруючими державами.

Головна ознака системної еволюції впродовж 2010-х рр. полягала в скороченні американської гегемонії, причому не тільки в формі індивідуального силового і політичного домінування, однак і в формі ослаблення коаліційної гегемонії Заходу як симбіозу США та їх численних союзників у Європі та Азії. Така дифузія глобальної влади безумовно ставила під сумнів міцність міжнародного порядку, побудованого на глобальних перевагах США за сприяння їх союзників і партнерів.

Скорочення ресурсів глобальної гегемонії США неминуче поставило питання про перспективи зміни світового порядку. В якості ймовірних наслідків цього процесу вимальовувалися два основних альтернативних сценарії. Перший з них передбачав поступовий перехід до глобальної багатополлярності на основі загострення протиріч між

провідними державами на тлі зростання та зміцнення декількох автономних центрів впливу. Другий сценарій ґрунтувався на імовірності тривалого дрейфу до нової біполярної системи, побудованої на сталому антагонізмі між США та Китаєм. На цьому тлі висловлювалися непоодинокі припущення, що і в разі примусової поляризації світу між США та Китаєм як основними центрами сили системний перехід неминуче проходить фазу багатополярності, яка є логічним результатом ослаблення глобальної гегемонії США та їх найближчих союзників.

Полеміка про роль США у міжнародній системі набула гострих форм під час президентства Б. Обама, адміністрація якого, декларуючи намір закінчити війну в Афганістані й продовжити розворот у бік Азії, висувала плани скорочення згортання зарубіжної військової присутності та зменшення видатків на оборону. Критики такого підходу попереджали, що стратегія «офшорного балансування» зруйнує традицію «глибокої взаємодії», яка втілювала всеосяжну присутність Америки в сфері міжнародної безпеки з часів Другої світової війни. Отож, ідея вирішувати основні проблеми безпеки за кордоном за допомогою ударних безпілотників, розвідки та сил спеціальних операцій логічно виліється у ризикований експеримент, який зруйнує систему інституціональних зв'язків і зовнішніх зобов'язань, що наладжувалися упродовж сімдесяти років [1].

Однак були й ті, хто пропонував урядовим колам США зосередитися на «вирішенні проблеми занепаду гегемонії» шляхом поступового скорочення міжнародних зобов'язань, перегляду обсягу витрат на збройні сили відповідно до фактичних потреб країни та ширшого застосування дипломатії (дешевої та ефективної) на заміну військовій силі (витратній, смертоносній та контрпродуктивній) [2].

Такий підхід обумовлював потребу в суттєвому терміновому «ремонті» та вдосконаленні ліберального міжнародного порядку, який пропонувалося зберігати й оновлювати шляхом перегляду найважливіших механізмів взаємодії між провідними акторами з метою збереження спроможності до регулювання глобальних процесів.

Хоча віртуальні академічні сценарії різною мірою враховуються у політичному плануванні, реальна практика міжнародних відносин більше залежить від усвідомлення намірів союзників і партнерів, реагування на дії опонентів, відвернення прямих чи побічних загроз та визначення пріоритетів у кризових ситуаціях. Перебіг відносин між найбільш впливовими державами світу далеко не завжди визначається прямою проекцією їх силових потенціалів, що посилює ефект асиметрії в міжнародних відносинах. За цих обставин авантюристичні дії

керівництва окремої держави, яка наважується відкинути існуючі правила взаємодії, можуть створювати критичні загрози міжнародній стабільності, перевертаючи всі попередні уявлення про зміст і спрямування глобальних міжнародно-політичних процесів.

За базовим еволюційним сценарієм у першій половині XXI ст. зміни в співвідношенні сил між провідними гравцями мали б відбуватися доволі поступово й за мирних умов, позначених такими важливими структурними чинниками, як ядерне стримування та комплексна економічна взаємозалежність. На початку 2010-х рр. здавалося цілком логічним, що глобальна багатополярність XXI ст. суттєво відрізнятиметься від колишньої європейської поліцентричної системи XVII – початку XX ст. За поширеними очікуваннями, поряд із поточними змінами у співвідношенні силових потенціалів провідних держав та загостренням їх конкуренції, важливу роль мав відігравати ступінь популярності й привабливості глобальних політичних та економічних проєктів країн-лідерів. Серед них фігурували американський ліберально-глобалістичний проєкт XX ст., доповнений спробами згуртування спільноти демократій, китайська глобальна ініціатива «Пояс і шлях», британська ідея відновлення окремої ролі Великої Британії у конкурентних реаліях XXI ст., турецький проєкт неоосманського відродження, індуїстський релігійно-націоналістичний концепт та окремі регіональні проєкти інтеграційного та безпекового спрямування. Серед них доцільно відзначити наполегливі спроби налагодження мирної міжнародної співпраці в дусі програмних принципів АСЕАН, та, до певної міри, ідеї та плани, пов'язані з подальшим політичним згуртуванням ЄС аж до набуття європейським проєктом безпекового виміру в формі «стратегічної автономії».

За попередніми прогнозами новий міжсистемний перехід, що розпочався після глобальної фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр., сприймався скоріше як комплекс поступових змін та неквапливих процесів. Скликання самітів G20 мало пом'якшити міждержавні протиріччя й забезпечити хоча б мінімальний рівень глобального регулювання в формі конструктивного діалогу провідних в економічному відношенні країн світу. Відтак очікуваний перебіг міжсистемного переходу розглядався скоріше як суміш розтягнутих у часі суперечливих процесів і тенденцій диференціації та інтеграції, тривалість і тяглість яких ймовірно сягатиме середини XXI ст.

Протилежна тенденція, пов'язана з наслідками фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр., полягала в загостренні міжнародної конкуренції, яка підживлювала й посилювала суперництво між великими державами. Своєю чергою суперництво і конкуренція між

провідними країнами провокували ревізію правил і норм, характерних для «ліберального» світового порядку, виникнення якого сприймалося як результат зусиль США та ліберальних демократій у період після Другої світової війни.

У західній політології поширене ідеологізоване сприйняття «ліберального» світового порядку як результату політичної взаємодії США низки індустріально розвинених держав у Європі та окремих політично близьких країн в інших регіонах світу. Подібні інтерпретації в різних формах присутні у працях відомих багатьох західних авторів, зокрема Дж.Айкенберрі [3], А.Ачарії [4], Г.Еллісона [5] та ін. Отож, стабільність і життєздатність «ліберального» світового порядку як реальної моделі міжнародної взаємодії, побудованої на правилах, закладених США за підтримки їхніх союзників у Європі та Азії, пов'язувалася з гегемонією США як визначальною ознакою однополярної міжнародної системи періоду 1994-2008 рр.

У політичних колах дискусія про перспективи ліберального міжнародного порядку розпочалася ще в першій половині 2010-х рр. В її перебігу визначилися дві основні точки зору. Перша полягала у бажаності та неминучості збереження суттєвих ознак міжнародного режиму, побудованого на комплексі ліберальних критеріїв. Адже за такого стану справ, встановлені важелі керованості в межах міжнародної системи забезпечували певні, хоча й не завжди справедливі правила, які на загальній чи іншою мірою відповідали інтересам переважної більшості держав світу. Зміст другого концепту полягав у неминучості трансформації міжнародного порядку під тиском загострення суперництва між провідними центрами сили.

Адептами умовно-оптимістичного підходу виступили такі відомі ліберальні автори, такі як Дж. Айкенберрі [3; 6], І. Даалдер [7], М. Леонард [8], Дж. Най [9] та ін. Їм суперечили скептики, насамперед з числа консерваторів та реалістів, на думку яких структурні зміни в міжнародній системі зумовили неминучість перегляду принципів і правил міжнародної взаємодії. На їх думку, спрямування міжнародних процесів змінюватиметься з урахуванням змін у розподілі сил та ресурсів між провідними центрами сили. Такі зміни неминуче обумовлюватимуть подальшу трансформацію міжнародного порядку, у тому числі в формі виокремлення в межах загального, рамкового й суто умовного «світового порядку», автономних зон з відмінними нормативними режимами [10].

У міжнародно-політичній дискусії довкола перспектив ліберального міжнародного порядку глобальна фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. сприймалася як межа, що відділяла еру

«гегемонічної стабільності» від нової нестаціонарної й нерівноважної міжнародної системи, позначеної посиленням напруженості та загостренням конфронтаційних тенденцій. В цьому контексті криза 2008-2009 рр. стала стимулом для появи нових загроз міжнародній стабільності, включаючи розбалансування відносин у сфері міжнародної безпеки.

На початку 2020-х рр. в рамках розтягнутого у часі міжсистемного перехідного періоду, що відображає поточні структурні зміни в рамках транзиту від однополярної гегемонії до поліцентризму визначилося декілька важливих тенденцій. Серед них:

- виразне посилення напруженості та суперництва, які сприяли підвищенню імовірності односторонніх рішень і дій з боку провідних центрів сили;
- спроби окремих регіональних держав відновити власні геополітичні проекти, які значною мірою спираються на колишні імперські традиції;
- раціоналізація та перегляд системи союзів і зовнішніх зобов'язань США, значною мірою девальвованих за президентства Д. Трампа;
- розхитування внутрішньої стабільності всередині ЄС, включно з посиленням протиріч між більш заможними країнами Західної Європи («старими» членами) та країнами Центрально-Східної Європи, а також спроби внутрішніх угруповань з-поміж країн-членів ЄС коригувати рішення європейських інституцій у відповідності до партикулярних інтересів;
- розвиток субрегіональних ініціатив, покликаних сприяти багатосторонній співпраці та розв'язанню міждержавних суперечностей.

З погляду теорії, будь-який міжсистемний перехід так чи інакше пов'язаний з подоланням кризи міжнародної системи. У минулому подібні кризи відбувалися переважно в формі великих регіональних, а згодом – і світових війн. Перехідні періоди нерідко були позначені макрополітичними процесами континентального масштабу. До важливих наслідків таких зрушень належить корекція полярності системи, яка відображає встановлення іншого порядку взаємозалежностей у відносинах між центрами сили. Внаслідок таких корекцій змінюються концентрація та форми залежності більшості країн другого-третього рівнів від основного лідера чи групи країн-лідерів, або ж навпаки, відбувається децентралізація та дифузія подібних відносин, що слугує свідченням автономної поведінки. При цьому корекція полярності неминуче позначається на модальностях міжнародної

взаємодії та зовнішньополітичного позиціонування.

Дискусії з приводу перспектив збереження ліберального міжнародного порядку, побудованого за домінування США та їхніх союзників як умовної спільноти держав «колективного Заходу», були тісно пов'язані як зі змінами у світовому балансі сил, так і з трансформацією ключових ментальних і нормативних елементів міжнародної системи. Очевидно, що на міжнародні відносини активно вплинули різке загострення політико-ідеологічного протистояння в США, вихід Великої Британії з ЄС, гальмування європейської інтеграції, що спричинило фактичну відмову від спроб формування політичного союзу, занепад традиційних політичних течій у ряді країн Заходу, зростання впливу радикалів і популістів. У їх сукупності ці явища стали свідченням розбалансування політичних систем та загалом ознакою поглиблення суспільних протиріч у країнах євроатлантичного простору.

Розхитування політичних систем у країнах умовного «євроатлантичного ядра» міжнародної системи супроводжувався загостренням суперечностей у сфері міжнародної безпеки. Тому головною ознакою системних змін можна охарактеризувати як ускладнення структури міжнародної системи, в якій поряд з євроатлантичним співтовариством в якості традиційного центру тяжіння та впливу виникли інші осередки політичного планування з відмінними підходами до правил міжнародної взаємодії та способів глобалізації.

В політичній практиці 2010-х рр. поступово визначилася низка факторів і передумов, які зумовили посилення конфліктності в різних сферах міжнародної взаємодії. З точки зору стабільності та передбачуваності міжнародного порядку, головна тенденція полягала в скороченні потенціалу «колективного Заходу». Потенційні еволюційні зміни здавалися цілком імовірними на тлі сталого піднесення Китаю та нової фази консолідації авторитарного політичного режиму в Росії, позначеної проголошенням геополітичних зазіхань і поновленням територіальної експансії.

З погляду США та їхніх союзників, які впродовж 2010-х рр. зберігали домінуюче становище, у переліку зовнішніх загроз провідне значення мали чотири основних фактори:

- Економічне зростання Китаю, яке потенційно вело до зростання політичної ваги КНР у міжнародних інститутах і процесах.
- Зміцнення авторитарних режимів та загальне поширення антидемократичних тенденцій у багатьох країнах світу.
- Поновлення феномену російського імперського реваншизму.
- Активізація локальних війн і регіональних конфліктів як ознака загальної дестабілізації міжнародної системи. Перебуваючи в тіні

суперечностей між провідними гравцями, такі конфлікти часто використовувалися з метою управління регіональними процесами. Водночас загострення локальних конфліктів може суттєво відволікати увагу та ресурси центросилових держав. Про це красномовно свідчили війна СРСР в Афганістані та участь США у конфліктах в Афганістані, Іраку та Сирії.

Встановлення однополярної гегемонії США після розпаду СРСР стало прямим наслідком фактичної перемоги Заходу в «холодній війні». Тим не менше, силовий важіль залишався вагомим компонентом у політиці США й був неодноразово застосований у Панамі, в Перській затоці, на Балканах, в Афганістані, Іраку, Лівії, Сирії, на Філіппінах, у Пакистані, Колумбії, Ємені, Гаїті та ін.

У роки президентства Дж. Буша-молодшого військові зусилля США зосереджувалися переважно на затяжних війнах в Афганістані, Іраку та транскордонній кампанії проти міжнародного, переважно ісламського тероризму, які попри їх відносно локальне значення виснажували військовий бюджет і спричиняли стрімке зростання державного боргу. В подальшому політичне рішення адміністрації Б. Обами надати підтримку соціально-політичним заворушенням на Близькому Сході в 2010-2012 рр., відомим яка «Арабська весна», мало менш витратний характер, однак сприяло розхитуванню стабільності міжнародної системи.

Реакція політичного керівництва США на перші спроби експансії РФ у пострадянському просторі була доволі млявою й невиразною. Про це зокрема свідчила недооцінка значення російсько-грузинської війни 2008 р. До того ж початку російсько-грузинської війни, що відбулася ледь не в переддень президентських виборів у США, передували нерозважливі й нервові дії грузинського керівництва.

Згодом адміністрація Б.Обами (2009-2017 рр.) також вирішила за доцільне ухилитися від активної протидії російській анексії Криму (2014 р.) й утримувалася від надання Україні летальної оборонної зброї попри розпалення війни на Донбасі. Формальним обґрунтуванням такої позиції стало тлумачення Будапештського меморандуму 1994 р. як суто політичної декларації, яка не накладала на США міжнародно-правових зобов'язань.

Доцільно нагадати, що до початку військової операції РФ у Сирії (2015 р.) Б. Обама взагалі був схильний розглядати Росію як суто регіональну державу, що не становить для США пріоритетної чи навіть прямої загрози. Вже після анексії Криму, під час прес-конференції за підсумками саміту G7 з ядерної безпеки (Гаага, 25 березня 2014 р.), він відкинув закиди республіканського політика М. Ромні про те, що Росія

виступає як головний геополітичний супротивник США. За словами Б. Обами, «той факт, що Росія відчула потребу ввести війська (в Україну) й продемонструвати відверті порушення міжнародного права, свідчать про скорочення, а не про зростання впливу. Дії Росії – це проблема. (Але) вони не становлять загрозу номер 1 для національної безпеки США» [11].

За визначенням Б. Обами, «Росія – це регіональна держава, котра загрожує деяким з її сусідів. Однак такі загрози – прояв слабкості, а не сили». Б. Обама навіть пожартував, що самі США «мають суттєвий вплив на сусідів», однак «зазвичай не мають потреби» вторгнення, «аби мати з ними тісні взаємини». Стосовно агресії Росії проти України Б. Обама зауважив, що Москва сама «має вирішити, чи слід їй поводитися відповідально й демонструвати готовність дотримуватися міжнародних норм» й лише натякнув на застосування санкцій («якщо ж ми побачимо відсутність такої готовності, за це доведеться сплатити ціну») [12].

Суттєві зміни в тлумаченні протиріч у міжнародних відносинах з'явилися лише в Стратегії національної безпеки США, представленій Д. Трампом 18 грудня 2017 р. Найважливіша новація цього документу полягала у визнанні відновлення суперництва «великих держав», яке не розглядалося у якості загрози з часу розпаду СРСР.

СНБ-2017 акцентувала увагу на протистоянні США з Росією та Китаєм – двома «ревізійністськими державами», що прагнуть змінити статус-кво всупереч американським інтересам і цінностям. Серед головних приводів занепокоєння відзначалися військові зусилля Росії та КНР. Військове будівництво та активна зовнішня політика КНР розцінювалися як спроба замінити США в Індо-Тихоокеанському регіоні, збільшити вплив китайської економіки, заснованої на державному домінуванні, та реорганізувати регіон відповідно до власних уподобань [13, р. 46]. З приводу політики РФ йшлося про наміри її керівництва повернути статус великої держави шляхом створення сфери впливу вздовж російських кордонів та агресії проти країн-сусідів: «Хоча загроза радянського комунізму минула, нові загрози спокушають нашу волю. Росія вдається до підривних дій, аби послабити довіру до зобов'язань Америки перед Європою, зруйнувати трансатлантичну єдність й ослабити європейські інститути та уряди. Своїми вторгненнями в Грузію та Україну Росія продемонструвала готовність порушити суверенітет держав регіону. Росія продовжує залякувати своїх сусідів загрозливою поведінкою, такою як демонстрація ядерної зброї й передове розгортання наступальних потенціалів» [13, р. 47].

СНБ-2017 наголошувала на потребі поєднати потенціал стримування та проведення політики «з позиції сили» з пошуком «зон співробітництва з конкурентами». Розвиток неперевершеного військового потенціалу США мав забезпечити «управління конкуренцією» за умов збереження миру й запобігати зіслизанню в насильницький конфлікт з суперниками [13, р. 26].

Силове та політичне домінування США розглядалися як загальна передумова й функція протидії ворожим намірам держав-конкурентів. Втілення такого стратегічного підходу передбачало застосування наступних методів:

- використання ядерного стримування для відвернення ядерних атак, неядерних стратегічних атак і великомасштабної агресії з застосуванням конвенційних озброєнь;
- переконання супротивників у тому, що США можуть не тільки покарати, але й перемогти їх, якщо вони наважаться напасти на США;
- забезпечення можливості стримування потенційних ворогів, доводячи неможливість досягнення їхніх цілей шляхом застосування сили чи інших форм агресії;
- спонукання союзників США модернізуватися, набувати необхідної спроможності, підвищувати боєготовність, збільшувати чисельність збройних сил та підтверджувати політичну волю до перемоги;
- поєднання зусиль США та Європи спільно протистояти російській підривної діяльності та агресії, загрозам з боку Північної Кореї та Ірану, спробам Росії та КНР надавати підтримку диктаторським режимам у Венесуелі та Кубі;
- розгортання США системи ПРО проти загроз з боку Північної Кореї та Ірану, які не порушують стратегічну стабільність й не зачіпають стратегічні відносини з РФ і КНР;
- суміщення передбачуваності оборонної політики США на стратегічному рівні з непередбачуваністю на оперативному рівні [13, р. 28-30, 48; 14, р. 5].

Після приходу до влади в січні 2021 р. демократична адміністрація Дж. Байдена суттєво пом'якшила акценти й виявила готовність до переговорів з керівництвом РФ. Серед поступок адміністрації Дж. Байдена на користь Москви слід відзначити скасування американських санкцій проти газопроводу «Північний потік-2» та фактичну згоду з вимогами про виконання Україною Мінських домовленостей по Донбасу.

З жовтня 2021 р. адміністрація Дж. Байдена розпочала широку інформаційну кампанію, яка акцентувала увагу на посиленні воєнної загрози РФ проти України. В наявності цієї загрози мав змогу переконатися й директор ЦРУ У.Бернс, який відвідав Москву 2-3 листопада 2021 р. За свідченням У.Бернса, в розмові з ним В.Путін «демонстративно схилився» до рішення про вторгнення в Україну й висловлював переконання, що російські збройні сили зможуть досягти перемоги «з мінімальними затратами», «українці швидко підкоряться», а «європейці захочуть уникнути ризику». До того ж В.Путін вважав, що економіка РФ «захищена від санкцій» величезними золотовалютними резервами [15].

Ультимативні вимоги, висунуті російським МЗС до США і НАТО наприкінці грудня 2021 р., та невдача подальших переговорів з проблематики європейської безпеки вказували на загострення напруженості у відносинах РФ з Заходом. Серія безрезультатних переговорів РФ зі США, НАТО та в межах ОБСЄ 10-13 січня 2022 р., на яких Москва наполягала на припиненні військової діяльності НАТО у Центральній та Східній Європі, засвідчила відсутність бази для прийнятних компромісних рішень. Російське керівництво звинувачувало Захід у перетворенні України на ворожий плацдарм й продовжувало відверту підготовку до вторгнення зі всіма ознаками превентивної війни.

Хоча в січні 2022 р. США розпочали поставки Києву тактичних озброєнь, адміністрація Дж. Байдена не висловлювала наміру задіяти більш ефективні засоби стримування російської агресії. У Білому домі не поклалися на успіх українського спротиву й пропонували президенту В. Зеленському залишити територію України. Передбачалося, що окупована російськими військами Україна стане подобою Афганістану, де розгорнеться партизанський рух.

Повномасштабне вторгнення військ РФ на територію України 24 лютого 2022 р. стало поза сумнівом потужним каталізатором міжнародних політичних процесів. Утім, російсько-українська війна не стільки змінила спрямування міжнародно-політичних процесів, скільки прискорила й загострила політичну поляризацію міжнародної системи.

Погодившись постачати Києву тактичні озброєння, включаючи протитанкові засоби та переносні ЗРК «Стінгер», у Білому домі припускали, що в разі масштабного російського вторгнення Україна може зазнати поразки. Посольство США було завчасно евакуйовано за межі України, і до початку травня 2022 р. дипломатичних представників США не було ні в Києві, ні навіть у Львові.

Протягом березня позиція США почала змінюватися під впливом перебігу воєнних дій, а також унаслідок тиску з боку урядів країн

Центральної та Східної Європи. Велике психологічне значення мали спільний візит до Києва прем'єр-міністрів Польщі, Чехії та Словенії (15 березня), а також приїзд до Києва британського прем'єра Б.Джонсона (9 квітня).

Уряди країн Балтії, Польщі, Чехії, Словаччини та Великої Британії не стали розраховувати на колективне рішення НАТО й почали поставки Україні воєнної техніки, озброєнь і боєприпасів. Зі свого боку адміністрація Дж.Байдена відмовлялася скасувати обмеження на поставку Києву сучасних озброєнь західного зразка аж до кінця квітня 2022 р. При цьому генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг наполегливо повторював, що конфлікт в Україні не вийде за її межі й «не стане повномасштабною війною між НАТО і Росією» [16].

Від самого початку різниця в співвідношенні воєнних потенціалів РФ та України обумовлювала пряму залежність Києва від надання зовнішньої військової та військово-технічної допомоги. За таких обставин занепокоєння керівництва НАТО перспективою втягнення в конфронтацію з РФ суттєво перешкоджало наданню Києву сучасних озброєнь, що сприяло значним втратам на полі бою.

Темпи та обсяги надання ЗСУ важких озброєнь і боєприпасів до них мають критичне значення через зношеність української артилерії радянських зразків та вичерпання запасів снарядів до артилерії та реактивних систем залпового вогню. Фактичні втрати військової техніки ЗСУ, навіть за умови їх фізичного заміщення новими зразками, не дають можливості забезпечити кількісний паритет ЗСУ з артилерійськими можливостями збройних сил РФ. В інтерв'ю американському виданню «National Defence» командувач матеріально-технічним забезпеченням командування Сухопутних військ ЗСУ В. Карпенко повідомляв, що після початку вторгнення РФ українське військо втратило до половини своєї військової техніки. Внаслідок активних боїв втрати техніки подекуди становили від 30-40% до 50%. За словами В. Карпенка, сукупні втрати становили бл. 1,3 тис. БМП, 400 танків і 700 артилерійських систем [17].

Специфіка асиметричної війни між Росією та Україною, яка була очевидною впродовж попередньої фази конфлікту в 2014-2021 рр., суттєво посилилася після повномасштабного вторгнення російських військ на територію України. У ході попередньої фази конфлікту в Донбасі зовнішня допомога була важливою, однак не мала вирішального значення. Після 24 лютого 2022 р. проведення ЗСУ успішних операцій безпосередньо визначалося кількістю та якістю озброєнь – темпами оновлення та точністю артилерії, наявністю бойових літаків і засобів ППО, оновленням парку безпілотників, своєчасним постачанням

боєприпасів і запасних частин до військової техніки, забезпеченням паливом і паливно-мастильними матеріалами. Така ситуація являє собою величезний військово-політичний експеримент, який визначає залежність боєздатності України від темпів та обсягів зовнішньої військової допомоги.

Досвід масштабних війн з використанням зброї іноземного виробництва не є чимось унікальним. Більшість війн у новітній історії велися з використанням озброєнь зарубіжного виробництва, включаючи й такі масштабні приклади, як громадянська війна в Іспанії (1936-1939 рр.), війна у Кореї (1950-1953 рр.), війни в Індокитаї в 1946-1991 рр., арабо-ізраїльські війни 1950-х – 1970-х рр. тощо. В таких війнах центросилові держави постачали зброю ворогуючим сторонам, надаючи приховану чи відверту допомогу своїм союзникам, однак це не розглядалося як привід для переведення конфронтації у прямий конфлікт між ними, зокрема між СРСР і Німеччиною та Італією у 1936-1939 рр. або між США та СРСР у період «холодної війни».

Напередодні вторгнення номінальний військовий потенціал України в багато разів поступався потенціалу РФ, що підживлювало сподівання В.Путіна на легку перемогу. Однак напад на Україну став критичним рубежем – потужним імпульсом і політичним викликом для умовної спільноти колективного Заходу, для якої відстороненість від подій в Україні стала тотожною нищівній поразці ліберальної ідеї та капітуляції ліберальних демократій перед наступом з боку авторитарних режимів.

Важливим аргументом на користь України став збіг комплексу гострих проблем, таких як розгортання масштабної загарбницької війни в центрі Європи, порушення міжнародно-правових норм, які визначають нелегітимність територіальних анексій, висунення Росією ультимативних претензій у бік США і НАТО, гібридна газова війна Росії проти європейських країн з метою руйнування ринку енергоносіїв. За цих обставин відмова США та європейських країн від допомоги Україні була б рівноцінна свідомому потуранню глибокій кризі міжнародної системи та руйнуванню низки міжнародних режимів, таких як ядерне стримування та нерозповсюдження ядерної зброї. Легітимація засобів відвертого силового тиску як способу територіальної експансії поставила б під сумнів лідерські амбіції та безпекові зв'язки США з союзниками і партнерами в Європі та Азії.

Перебіг подій російсько-української війни виявив комплекс схожих інтересів і розбіжностей між країнами НАТО, ЄС і G7, які зайняли позицію невоюючих союзників України. Так, уряди країн Балтії, більшості країн Центральної та Північної Європи та Великої Британії

розглядали вторгнення Росії в Україну як європейську регіональну війну, яка безпосередньо загрожує їхній безпеці та руйнує стабільність міжнародного порядку. Порівняльний аналіз участі різних країн у наданні військової допомоги Україні засвідчив, що за лідерства США у сукупних обсягах допомоги, найбільшу зацікавленість і відносний рівень підтримки продемонстрували країни Балтії, Польща, Чехія, Словаччина, Велика Британія, Норвегія, Данія, Люксембург, Греція, Канада, Австралія [18].

Еволюція підходу адміністрації Дж. Байдена визначалася низкою факторів, включаючи оцінку ситуації на українському театрі воєнних дій, ступінь ядерної загрози з боку РФ, розстановку сил у Європі та тенденції в американо-китайських відносинах. Змінам у ставленні урядових кіл США до України сприяли відхід російських військ з-під Києва та Чернігова, збереження боєздатності та керованості ЗСУ, активний тиск В. Зеленського на західні суспільства та політичні еліти, зростання настроїв солідарності з Україною в Європі та США, зрушення у позиції країн ЄС та НАТО в сенсі усвідомлення прямої загрози європейській безпеці з боку РФ та режиму Путіна. Ставало все більш очевидним, що поразка України могла б підштовхнути керівництво КНР зробити спробу силового приєднання Тайваню.

Рішення адміністрації Дж. Байдена зняти обмеження на постачання Києву нових, сучасних у технологічному відношенні озброєнь, було ухвалено лише за підсумками візиту держсекретаря Е. Блінкена та міністра оборони Л. Остіна до Києва 24 квітня 2022 р., який став політичною демонстрацією готовності США надавати підтримку Україні.

Передумовою для усунення бар'єрів щодо надання Києву важких озброєнь стало узгодження з українським керівництвом спільних підходів у контексті російсько-української війни та планів військового командування України. Предметом переговорів у Києві були питання про розширення оборонної допомоги та фінансової підтримки, посилення санкцій проти Росії, забезпечення експорту сільськогосподарської продукції з України з метою запобігання продовольчій кризі у важливих для США регіонах.

Вірогідно, з В. Зеленським було досягнуто домовленості, що Київ не піде на укладення угоди з РФ без схвалення з боку США. Питання про гарантії безпеки та перспективи членства України в НАТО були відкладені як вочевидь передчасні. У цьому сенсі видаються показовими коментарі держсекретаря США Е. Блінкена, зроблені під час слухань у сенатському комітеті з міжнародних відносин (26 квітня). Під тиском сенатора-республіканця Р. Пола, який посилався на неприйняття розширення НАТО з боку РФ, Е. Блінкен повідомив, що уряд США в

принципі готовий прийняти можливу мирну угоду між Україною та Росією, внаслідок якої Україна стала б нейтральною країною, й додав, що в разі якщо Україна укладе угоду з РФ про відмову від членства в НАТО заради припинення війни, то «США її поважатимуть» [19]. Однак, за словами Е. Блінкена, «наша мета – переконатися, що в їх руках є можливість дати відсіч російській агресії та реально зміцнити свої позиції за можливим столом переговорів. На сьогоднішній день ми не бачимо жодних ознак того, що президент Путін серйозно ставиться до змістовних переговорів. Але якщо (він) погоджується, і якщо українці на це підуть, ми це підтримаємо» [20].

Утім, більш імовірним видається припущення, що офіс В. Зеленського обіцяв Е. Блінкену та Л. Остіну відкинути умови, висунуті представниками РФ у ході переговорів у Стамбулі 29 березня. Така логіка виправдовувала розширення військової допомоги США з метою досягнення військової переваги українських сил оборони на полі бою. Зі свого боку адміністрація Дж. Байдена пообіцяла збільшити постачання Україні сучасних ударних озброєнь, посилити ППО та забезпечити координацію військової допомоги в рамках міжнародної контактної групи (Ukraine Defence Contact Group), створеної з ініціативи США.

Перше засідання цієї контактної групи на рівні міністрів оборони відбулося 26 квітня на військовій базі США Рамштайн (ФРН) за участю 43 країн. Анонсуючи цю зустріч, голова Об'єданого комітету начальників штабів армії США ген. М. Міллі повідомив, що основне завдання переговорів полягає у синхронізації та координації військової допомоги Україні.

Окрім внутрішньополітичних міркувань, політичні інтереси адміністрації Дж. Байдена полягали у створенні умов для поступового ослаблення та виснаження військового потенціалу РФ у ході затяжної конвенційної війни. При цьому в розрахунок включалися й очікувані наслідки від економічних санкцій, покликаних загострити протиріччя у вищих колах російського суспільства та викликати невдоволення тоталітарною трансформацією російського владного режиму.

Крім цього, враховуючи політичні настрої у США та європейських країнах, після хаотичного відходу США з Афганістану адміністрація Дж. Байдена не могла ігнорувати демонстративний виклик з боку Москви та змиритися з реалізацією планів В. Путіна щодо України.

Досвід перших місяців реагування США на перебіг російсько-української війни дозволяє розцінювати позицію адміністрації Дж. Байдена як спробу регулювати рівень інтенсивності війни в Україні за допомогою обсягів постачання військової допомоги, покликаної

забезпечити успішний опір ЗСУ й при цьому не провокувати Кремль через швидкий розгром російських окупаційних сил в Україні або завдання ракетних ударів по об'єктах у глибині російської території.

Як свідчать заяви М. Міллі під час слухань у Комітеті Палати представників у справах збройних сил (6 квітня), військове командування США прогнозувало затяжний характер конфлікту в Україні, який може «вимірюватися роками» [21]. За оцінкою М. Міллі, російське вторгнення в Україну «є найбільш серйозною загрозою миру та безпеці Європи». Однак Росія «зберігає великий та різноманітний ядерний потенціал, щоб загрожувати США та їхнім союзникам». У такій ситуації «США, НАТО, Україна та всі союзники і партнери, які її підтримують, будуть до цього залучені протягом тривалого часу». Така тенденція свідчить про збільшення ймовірності значного міжнародного конфлікту між великими державами, що вимагає виважених дій [21].

На думку М. Міллі, ставлення США до Росії та КНР має бути відмінним. Там, де Росія є гострою загрозою, КНР є геостратегічним викликом для нашої національної безпеки у довгостроковій перспективі». При цьому з КНР вкрай важливо продовжувати підтримувати відносини навіть в умовах конкуренції, «не дозволяючи їм перерости у конфлікт» [21].

Об'єктивні відмінності в інтересах США та України безпосередньо позначалися на темпах та обсягах військової допомоги. З літа 2022 р. війна РФ проти України набула ознак війни на виснаження, що означало збільшення ролі економічного потенціалу, матеріальних та людських ресурсів. Пріоритетні потреби української сторони полягали в отриманні наступальних озброєнь, включаючи бронетехніку та авіацію, необхідних для наступальних операцій. Створення військової переваги на півдні країни могло б дати ЗСУ шанс звільнити правобережжя Херсонської області, випередивши проведену російською владою процедуру анексії окупованих територій. Враховуючи масовані атаки РФ проти об'єктів української енергетики та цивільної інфраструктури, надзвичайної ваги набуло використання систем ППО та ПРО, які постачалися у невеликій кількості.

З точки зору інтересів адміністрації Дж. Байдена військова поразка України у війні з РФ розглядається як вкрай токсична й політично неприйнятна. Водночас проблема військової допомоги Україні так чи інакше порушувалася в політичній полеміці між демократами та республіканцями, які час від часу вступали у суперечку з приводу використання бюджетних коштів та методів постачання озброєнь. Справа у тому, що адміністрація Дж. Байдена включала до пакетів допомоги Україні інші, тематично не пов'язані асигнування соціального,

екологічного чи епідемічного характеру, що викликало опір з боку частини республіканців. До того ж, адміністрація навмисно ігнорувала ухвалений Конгресом США закон про ленд-ліз для України на 2022 та 2023 фінансові роки, який дозволяв надати уряду України або урядам країн Східної Європи озброєння зі складських запасів Пентагону у тимчасове користування або в оренду без істотних додаткових витрат із федерального бюджету. В підсумку, через недостатні обсяги поставок озброєнь і військової техніки, війна в Україні затягується щонайменше на наступний, 2023 рік.

Інший бік проблеми полягає в тому, що після перших місяців війни виникли труднощі з забезпеченням поставок Україні озброєнь та боєприпасів радянського зразка. Спочатку ці озброєння закупувалися в країнах Східної Європи для передачі їх Україні з наступним заміщенням відповідними американськими чи німецькими озброєннями. По мірі використання цих запасів намітилися суттєві ускладнення. Перше було пов'язано з необхідністю значного розширення військового виробництва в європейських країнах-членах НАТО з метою поповнення їх військових засобів, включаючи військову техніку і боєприпаси. Другий аспект стосувався виходу з ладу значної частини військової техніки радянського виробництва, яка використовувалася ЗСУ, та розширення поставок Україні різних видів озброєння стандартів НАТО. Виконання цього завдання фактично передбачало масштабне переозброєння ЗСУ, включаючи організацію у ряді випадків додаткового навчання особового складу.

Оцінка військової допомоги Україні (за підсумками перших шести засідань консультативної групи у форматі «Рамштайн») дозволяє зробити низку попередніх висновків:

- Засідання у форматі «Рамштайн», у яких бере участь понад 50 держав, створили постійно діючий механізм для узгодження регулярного постачання озброєнь і боєприпасів, які забезпечують боєздатність ЗСУ на відносно стабільному рівні. Критично важливу роль мало надання Україні сучасної артилерії західних моделей з дальністю враження до 80 км. Проте обсяг та номенклатура поставок озброєнь у цілому не забезпечували вимоги проведення наступальних операцій. Станом на листопад 2022 р. кількість наданих озброєнь виявилася недостатньою для звільнення окупованих територій та відновлення територіальної цілісності як основної стратегічної мети України у війні.
- За підсумками конференції «Рамштайн-6» (12 жовтня) країни-партнери погодилися з проханням Києва створити в Україні ешелоновану систему протиповітряної оборони. За словами

М. Міллі, у створення цієї системи виконуватиметься спільними зусиллями країн-партнерів. Зенітно-ракетні комплекси, що надаються Україні, повинні бути поєднані з командними системами і системами зв'язку, об'єднані в загальну структуру, в якій буде забезпечений обмін інформацією. Поєднання систем малої, середньої та високої дальності має перешкодити «доступу в український повітряний простір російським літакам, вертольотам та ракетам» [22]. Хоча така система не зможе контролювати весь повітряний простір над Україною, вона має забезпечити оборону пріоритетних цілей, які Україні необхідно захистити. Що стосується створення в Україні сучасної інтегрованої системи ППО, цей проект вважається завданням на майбутнє.

- На ділі, як з'ясувалося, для української сторони вдалося легше домовитися про передачу вже знятих з бойового чергування ЗРК МІМ-23 Hawk, які використовувалися до прийняття на озброєння систем Patriot [23].
- З боку західних партнерів зберігаються суттєві розбіжності між обіцяними та реально наданими обсягами зовнішньої військової та фінансової допомоги.
- Налагоджено обмін стратегічно важливою інформацією. Розширено співпрацю у галузі розвідки. Українська сторона отримує дані супутникового спостереження, однак деталі про точність та терміновість передачі цієї інформації не розголошуються.
- У навчальних центрах країн Європи (Великої Британії, Польщі, ФРН) організовано низку програм з навчання українського персоналу роботі зі зразками західних озброєнь та обслуговування західної військової техніки. До програми базової військової підготовки, яку розпочала Велика Британія, приєдналися Канада, Нідерланди, Данія, Норвегія, Швеція, Фінляндія та Нова Зеландія.
- З огляду на складний характер узгодження військової допомоги як головного пріоритету в умовах війни питання про надання Україні гарантій безпеки та післявоєнне економічне відновлення відкладаються до завершення бойових дій. При цьому удари, які продовжують завдаватися по об'єктах енергетики, інфраструктури та виробничим потужностям України, істотно збільшують ціну війни та обсяг коштів, потенційно необхідних як на підтримку обороноздатності, так і на повоєнне відновлення, перспективи якого допоки мають суто віртуальний характер.

Ядерний шантаж з боку РФ також відчутно впливає на позицію США щодо російсько-української війни. Російські посадові особи неодноразово виступали з різними загрозами та попередженнями на адресу України, включаючи погрозу застосувати положення російської військової доктрини у разі спроб звільнення анексованих Росією територій. Реакція лідерів ядерних держав-членів НАТО на закиди з боку РФ далеко не завжди витримана в єдиному ключі. Критикуючи ядерні погрози з боку Москви, Дж. Байден зазначав, що застосування Росією тактичної ядерної зброї в ході війни в Україні потенційно можливе. Однак такий крок став би «серйозною помилкою», і представники США вже висловлювали з цього приводу чітку позицію. Утім, за словами Дж. Байдена, сам він не вірить, що В. Путін до цього вдасться (25 жовтня).

За підсумками обговорення ядерної небезпеки на рівні міністрів оборони країн-членів НАТО (12 жовтня) офіційний представник Альянсу попередив, що застосування РФ ядерної зброї змінить хід війни і матиме «безпрецедентні наслідки» для Росії. Така дія «майже напевно отримає фізичну відповідь від багатьох союзників і, можливо, від самого НАТО» [24].

Зі свого боку, генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг нагадує, що Альянс не є стороною конфлікту у війні Росії та України. Однак «у разі використання РФ ядерного заряду» навіть малої потужності «цей крок матиме катастрофічні наслідки» [25]. Як стверджує Є. Столтенберг, у рамках превентивного реагування на ядерну загрозу НАТО зосереджує зусилля на низці напрямків, зокрема:

- захисті власної критичної інфраструктури, включаючи збільшення військової присутності у Балтійському та Північному морях;
- розташуванні 8 бойових груп високої готовності на Сході – від Балтійського до Чорного моря, які можна швидко поповнити до бригад;
- посиленні роботи розвідки та зборі розвідданих, у тому числі в космосі та під водою;
- зміцненні та поглибленні співпраці з ЄС [25].

В умовах, що склалися, позиціонування НАТО ґрунтується на декількох основних тезах:

- Головним пріоритетом вважається надання військової підтримки Україні. Основну увагу зосереджено на тому, щоб Україна виграла війну.
- Ядерний шантаж Росії має на меті змусити Захід відмовитися від підтримки України. Проте перемоги Кремля не можна допустити. «... Якщо Путін переможе, це буде не просто

великою поразкою для України, а й поразкою та небезпечною для всіх нас, адже це зробить світ більш небезпечним, а нас – уразливими до подальшої російської агресії» [26].

- НАТО не має розповісти, якою може бути відповідь на застосування РФ ядерної зброї. Це могло б дати перевагу супротивникові.
- Розміщення додаткових контингентів на східному фланзі НАТО має на меті запобігти потенційному конфлікту Росії з членами НАТО [27].

Загострення відносин між Заходом і Росією сприяє поновленню полеміки з приводу того, чому адміністрація Дж. Байдена не надала достатньої допомоги Україні напередодні російського вторгнення та робила демонстративні заяви про неутручання, які могли заохочувати агресивні наміри російського керівництва. У цьому сенсі доречно систематизувати основні міркування, які визначають стратегію адміністрації Дж. Байдена щодо Росії та російсько-української війни:

- Військова підтримка України ставить за мету («може і має») призвести до серйозного та довгострокового ослаблення військового та економічного потенціалу РФ.
- Постачання зброї Україні розглядаються як необхідна інвестиція, що забезпечує нейтралізацію російської армії та флоту на наступне десятиліття.
- Після певних вагань адміністрація Байдена відкинула спроби Москви домогтися відмови від військової підтримки України з боку Заходу за допомогою загрози застосування тактичної ядерної зброї як засобу залякування (у рамках російської концепції деескалаційного ядерного удару). При цьому адміністрація США поводить ся вкрай стримано у питаннях передачі Україні наступальних озброєнь. Це стосується відмови від постачання танків, авіації (з огляду на делікатність проблеми перельоту бойових літаків з повітряного простору НАТО в Україну), а також заборону використання американських ракет для обстрілу території РФ.
- Прискорена передача Україні великої кількості потужних та технологічно сучасних озброєнь вважається небажаною, оскільки це може прискорити розгром російського окупаційного корпусу в Україні та спричинити слабко передбачувану реакцію з боку російського керівництва.
- З погляду адміністрації США важливо забезпечити контроль над розвитком ситуації в російсько-українській війні, включаючи регулювання її інтенсивності, управління асиметрією конфлікту

та його тривалістю.

- Російсько-українська війна та введені США та ЄС економічні санкції розглядаються як важливі чинники, які впливатимуть на суспільно-політичний клімат у Росії та стабільність її владного режиму.
- Політика США в умовах російсько-української війни має забезпечити стратегічні переваги та відновити лідерство США у західному світі, а також забезпечувати стримуючий вплив на КНР.
- Адміністрація США не підтримує визнання РФ країною, яка здійснює терористичні дії чи підтримує тероризм. Така позиція означає, що США мають намір уникати системного розриву, який закрий можливість прямих контактів та переговорів з російським керівництвом аж до зміни правлячого політичного режиму у Москві.

Оцінка впливу російсько-української війни на міжнародні політичні процеси дозволяє виділити декілька важливих тенденцій:

- Вторгнення російських військ в Україну прискорило зближення позицій країн НАТО та ЄС з метою надання підтримки Україні. Це дозволило відкласти на другий план низку розбіжностей у відносинах між США та ЄС, включаючи торговельні протиріччя, розбіжності з проблем енергетичної безпеки та напрямки енергетичних поставок.
- США зміцнили свій статус як лідер західного світу та євроатлантичної цивілізації. Цей аспект загалом сприяє просуванню концепції Дж. Байдена про глобальне протистояння між демократичними та авторитарними режимами, яке пропонується як основне протиріччя сучасної міжнародної системи.
- Введення масштабних економічних санкцій позначило тенденцію до посилення економічної ізоляції Росії, що потенційно може створити ефект прискорення технологічної деградації російської економіки.
- Країни ЄС зазнали найбільших збитків унаслідок перебоїв у постачанні газу з РФ, економічних дисбалансів, спричинених непередбаченими рішеннями про відмову від використання вуглеводневих джерел енергії та скорочення атомної енергетики. Економічне ослаблення ЄС помітно сприяло посиленню політичного впливу США та зміцненню ролі НАТО.
- Перенесення акцентів на проблематику європейської безпеки сприяло загостренню периферійних конфліктних проблем, включаючи проблему Тайваню, вірмено-азербайджанський

конфлікт та ситуацію в Сирії.

- Провал початкового російського плану окупації України та захоплення Києва вплинув на політику КНР, змусивши її керівництво засумніватися в готовності армії Китаю до конфлікту зі США та відкласти плани використання військової сили для приєднання Тайваню.
- Війна РФ проти України прискорила процеси диференціації у пострадянському просторі, включаючи ледь не повне підпорядкування Білорусі контролю Москви та зростаюче дистанціювання владних структур Казахстану та Узбекистану. Залежно від її результатів, російсько-українська війна може призвести до повної руйнації планів і спроб РФ установити регіональне домінування в прилеглих регіонах, включаючи Східну Європу та Центральну Азію. Ослаблення впливу РФ прискорило деградацію пострадянських міжнародних організацій, включаючи СНД та ОДКБ й компенсувалося посиленням ролі та впливу КНР у Центральній Азії та активізацією регіональної політики Туреччини.
- Стосовно російсько-української війни визначилася група країн, які декларували нейтралітет і не підтримали запровадження економічних санкцій проти РФ. До них належать КНР, Індія, ПАР (учасники групи БРІКС, які змогли скористатися вигодами від зниження ціни на російські сировинні товари), низку країн Африки та Латинської Америки.
- Початок війни РФ проти України спричинив суттєве посилення регіональної ролі Туреччини, у тому числі у забезпеченні вивезення українського зерна та посередницькій торгівлі.
- Оскільки остаточний сценарій завершення російсько-української війни залишається не ясним, це зберігає простір для різних пропозицій та ініціатив на кшталт проміжного врегулювання. З подібними пропозиціями час від часу виступають окремі політичні діячі, які пропонують посередницькі послуги.
- Визначилася невелика група держав, які виступають або у ролі прямих співучасників агресії РФ проти України (Білорусь), або надають політичну та дипломатичну підтримку її діям (КНДР, Іран, Венесуела, Нікарагуа, Сирія).

Агресія Росії проти України стала можливою внаслідок розхитування правил і норм міжнародного спілкування, які фактично втратили свою дієвість, поступившись місцем чинникам військової сили та економічного диктату.

Однією з головних передумов, які сприяли підготовці та здійсненню вторгнення російських військ в Україну, було загалом невіразне чи байдуже ставлення з боку урядів низки впливових країн євроатлантичної спільноти, які невірно розцінювали наміри Москви. За їх логікою, російське керівництво мало продемонструвати внутрішній аудиторії новий зовнішньополітичний успіх, задовольнитися окупацією невеликої частини української території у межах Донбасу й припинити подальші спроби зовнішньої експансії. Принаймні саме в такому дусі тлумачилася скандальна заява Дж. Байдена 20 січня 2022 р. про відмінності між невеликою агресією та масштабним вторгненням. Як вказано в репортажі Бі-Бі-Сі, Байден заявив вголос про те, що всі знали раніше, але не згадували – НАТО єдиний у тому, якою має бути відповідь у разі масштабного вторгнення, але не у разі невеликого просування на сході: «Країни по-різному готові реагувати, з огляду на те, що саме станеться».

При цьому Дж. Байден чітко дав зрозуміти відмінності між глобальним і регіональним рівнем міжнародної безпеки: «Я сподіваюся, що Володимир Путін розуміє, що він не може дозволити собі зазіхати на домінування у світі, адже це призведе до повномасштабної ядерної війни. Я вважаю, що він так не думає, але це все одно викликає занепокоєння» [28].

Іронія долі полягала в тому, що приводом для конфліктної риторики В. Путін обрав вимоги до США і НАТО припинити розширення трансатлантичних структур і повернути розстановку сил до ситуації 1997 р. Однак жертвою агресії стала Україна, а приводом для її окупації – євроатлантичні амбіції, військова співпраця та участь у проведенні маневрів з країнами-членами НАТО.

Показово, що політика зовнішньої експансії та анексії територій інших країн була засуджена у Гельсінкському заключному акті 1975 р., який став апогеєм європейської політики розрядки міжнародної напруженості. До того ж, попередній приклад анексії території Кувейту Іраком (1990 р.) призвів до створення міжнародної коаліції та двох війн у Перській затоці, які закінчилися поразкою та поваленням режиму Саддама Хусейна.

Важливим результатом російсько-української війни має стати суттєва корекція уявлень про характер і структурні ознаки багатопольярної міжнародної системи. Системна конфігурація, що формується, багато в чому залежатиме від підсумків російсько-української війни і стійкості механізму євроатлантичної солідарності. Адже поразка України означала б прискорене руйнування домінуючого становища США та їх союзників у міжнародній системі, деградацію

НАТО й фактичну легалізацію силових методів вирішення територіальних, політичних та економічних проблем.

Проблемними чинниками багатопольярної системи залишаються ступінь автономного позиціонування ЄС, повоєнний статус і стан Росії, характер конкуренції та нормативне регулювання відносин між США та КНР, подальший розвиток відносин КНР з Росією, Індією та країнами суміжних регіонів, включаючи Центральну та Південно-Східну Азію, становище та роль низки держав умовного «другого ешелону» – Туреччини, Бразилії, Мексики, Південної Африки, Саудівської Аравії.

Не менш важливий висновок стосується зростаючого усвідомлення з приводу необхідності узгодження загальноприйнятних правил і норм міждержавної взаємодії – завдання, яке за підсумками кризи 2008-2009 рр. оптимістично покладалася на «Велику двадцятку», однак залишається вкрай далеким від виконання. Нова нормативна модель навряд чи буде копією правил ліберального міжнародного порядку, які у будь-якому разі підлягатимуть істотній корекції. Однак за будь-яких обставин інтереси більшості держав світу збігаються у потребі встановлення надійних бар'єрів, здатних забезпечити захист від свавільного застосування сили, територіальної експансії і агресивних війн на межі застосування ядерної зброї, які загрожують хаосом і неконтрольованим суперництвом.

Список використаних джерел

1. Brooks S.G. Ikenberry G.J. Wohlforth W.C. Don't Come Home, America. The Case against Retrenchment. *International Security*. Winter 2012/2013. Vol. 37, No. 3. P. 7-51.
2. Gessen K. The Quiet Americans Behind the U.S.-Russia Imbroglio. *The New York Times Magazine*. 2018. May 8. URL: <https://www.nytimes.com/2018/05/08/magazine/the-quiet-americans-behind-the-us-russia-imbroglio.html>
3. Ikenberry G.J. The end of liberal international order? *International Affairs*. 2018. Vol. 94, No. 1. P. 7-23.
4. Acharya A. After Liberal Hegemony: The Advent of a Multiplex World Order. *Ethics & International Affairs*. Fall 2017. Vol. 31, Issue 3. P. 271-285.
5. Allison G. The Myth of the Liberal Order: From Historical Accident to Conventional Wisdom. *Foreign Affairs*. July/August 2018. Vol. 97, No. 4. P. 124-133.
6. Ikenberry G.J. Why the Liberal World Order Will Survive. *Ethics and International Affairs*. 2018. Vol. 32. No 1. P. 17-29.
7. Daalder I.H., Lindsay J.M. The Committee to Save the World Order. America's Allies Must Step Up as America Steps Down. *Foreign Affairs*. November/December 2018. Vol. 97. No 6. P. 72-83.
8. Leonard M. What Liberal World Order? *The Strategist*. 2017. March 3. URL: <https://www.aspistrategist.org.au/what-liberal-world-order/>
9. Nye J.S. Will the Liberal Order Survive? The History of an Idea. *Foreign Affairs*. January/February 2017. Vol. 96. No 1. P. 10-16.
10. Mearsheimer J.J. Bound to Fail. The Rise and Fall of the Liberal International Order. *International Security*. Spring 2019. Vol. 43. No 4. P. 7-50.
11. Shear M.D., Baker P. Obama Answers Critics, Dismissing Russia as a 'Regional Power'. *The New York Times*. March 25, 2014. URL: <http://www.nytimes.com/>

- 2014/03/26/world/europe/hague-summit-focuses-on-preventing-trafficking-of-nuclear-materials.html
12. Borger J. Barack Obama: Russia is a regional power showing weakness over Ukraine. The Guardian. 25 March 2014. URL: <https://www.theguardian.com/world/2014/mar/25/barack-obama-russia-regional-power-ukraine-weakness>
 13. National Security Strategy of the United States of America December 2017. URL: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>
 14. Summary of the 2018 National Defense Strategy of the United States of America. Department of Defense, January 2018. URL: <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>
 15. Gazis O. CIA Director William Burns decries Russia's «horrific» crimes in Ukraine, calls out China as «silent partner in Putin's aggression». CBS News. April 14, 2022. URL: <https://www.cbsnews.com/news/russia-crimes-ukraine-cia-director-william-burns-china/>
 16. Не допустити війни НАТО з Росією. Які рішення прийняв саміт Альянсу. BBC News Україна. 24 березня 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-60864497>
 17. Magnuson S. Breaking: Ukraine to U.S. Defense Industry: We Need Long-Range, Precision Weapons. National Defense Industrial Association. 6/15/2022. URL: <https://www.nationaldefensemagazine.org/articles/2022/6/15/ukraine-to-us-defense-industry-we-need-long-range-precision-weapons>
 18. The Ukraine support tracker: Which countries help Ukraine and how? Kiel working paper no. 2218. June 16, 2022. Kiel Institute for the World Economy, June 2022. URL: https://www.ifw-kiel.de/fileadmin/Dateiverwaltung/IfW-Publications/-ifw/Kiel_Working_Paper/2022/KWP_2218_Which_countries_help_Ukraine_and_how/_KWP_2218_Version4_V4.pdf
 19. Hudson J. Biden open to Ukraine becoming 'neutral' in final peace deal. The Washington Post. April 26, 2022. Updated April 27, 2022. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2022/04/26/russia-ukraine-war-news-putin-live-updates/>
 20. Antony Blinken Transcripts. Secretary of State Blinken testifies in Senate. Foreign Relations hearing 4/26/22. Transcript. URL: <https://www.rev.com/blog/transcripts/secretary-of-state-blinken-testifies-in-senate-foreign-relations-hearing-4-26-22-transcript>
 21. Бабб К. Генерал Милли: возможность конфликта между великими державами «растет, а не уменьшается». Голос Америки. 06 апреля 2022. URL: <https://www.golosameriki.com/a/us-russia-milley/6517151.html>
 22. Черныш О., Аксенов П. Запад построит Украине новую систему ПВО. Как она будет работать? Би-би-си. 14 октября 2022. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-63250255>
 23. Рамштайн-6: Союзники швидко дають ППО та боєприпаси для наступу. ЛІГАБізнесІнформ. 12.10.2022. URL: <https://news.liga.net/ru/politics/news/predvaritelnye-itogi-ramshtayn-6-soyuzniki-bystro-dayut-pvo-i-boeprpasy-dlya-nastupleniya>
 24. Braithwaite S. Senior NATO official: Russian nuclear strike would »almost certainly» trigger a «physical response». CNN. October 12, 2022. URL: <https://edition.cnn.com/europe/live-news/russia-ukraine-war-news-10-12-22/index.html>
 25. Захарова А. Рамштайн-6: НАТО обеспечит зимнее контрнаступление Украины, усилит восточный фланг и разведку. The Page. 13 октября 2022. URL: <https://thepage.ua/politics/ramshtajn-6-kakoe-oruzhie-nato-peredast-ukraine>
 26. Столтенберг: победа Путина в Украине будет означать поражение НАТО. Европейская правда. 11 октября 2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/>

rus/news/2022/10/11/7148488/

27. Келли С. Столтенберг: НАТО делает все, чтобы Украина выиграла войну. DW. 24.10.2022. URL: <https://www.dw.com/ru/jens-stoltenberg-nato-delaet-vse-ctoby-ukraina-vyigrala-voynu/a-63536492>
28. Байден про Путіна: він «почне діяти». BBC News Україна. 20 січня 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60065197>

Наукове видання

**УКРАЇНА І СВІТ В УМОВАХ ВОЄННИХ
ВИКЛИКІВ**

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

Підп. до друку 27.02.2023.

Формат 60x84/16. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 10,93.

Ум. фарб.-відб. 10,93. Обл.-вид. арк. 11,89.

Тираж 100 пр. Вид. №2.

Видавець:

СумДПУ імені А. С. Макаренка

40002, м.Суми, вул.Роменська, 87

Свідоцтво ДК № 231 від 02.11.2000 р.

Виготовлювач:

ФОП Цьома С.П. 40002, м. Суми, вул. Роменська, 100.

Тел.: 066-293-34-29.

Зам. № 2.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

серія ДК, № 5050 від 23.02.2016.